

Секція: Мистецтвознавство

Шишлюк Євгеній Геннадійович

аспірант

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва

м. Київ, Україна

ПЕРШІ МІФІЧНО-ХРИСТИЯНСЬКІ ОБРАЗИ РОМІВ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Після прибуття ромів до Західної Європи в XV ст., вони відповідали людям на запитання щодо їх походження, що вони єгиптяни з Малого Єгипту, звідки турки вигнали їх за християнську віру. В середні віки термін Малий Єгипет означав грецький регіон Пелопоннесу, поблизу гори Гіпе, де стояло місто Модоне, де з XIV ст. з'явилися великі ромські поселення. Це призвело до переконання європейців, що роми походять із стародавнього Єгипту, тому їх майже скрізь сприймали як «єгиптян» - термін, що дав початок виокремлення назви циганського народу для англійської мови. Ця легенда, яку поширювали і заохочували самі роми, мала великий вплив на художню панораму з часів Відродження і призвела до своєрідної іконографічної революції, яка бачила ромів у центрі зображуваних біблійних подій. Якби роми походили від єгиптян, вони могли б зрозуміти своє місце в біблійних сценах, що зіграло значну роль в історії Ізраїлю. У цих біженців із Стародавнього Єгипту митцями були помічені «автентичні» іконографічні риси, які могли б повністю відтворити або збагатити релігійні сцени в живописі. Особливо єгипетські або східні жінки, які фігурують у сценах Старого та Нового Заповіту були зображені на картинах та фресках як ромські жінки, які зустрічалися на вулицях Європи в своїх тогочасних традиційних смугастих халатах, східних тюрбанах, з підвісками-сережками та кучерявими смуглявими

дітьми. Звернення художників до циганської іконографії було таких розмірів, що воно стосувалось не лише біблійних оповідальних контекстів, пов'язаних із Стародавнім Єгиптом або зі Сходом, а поширювалося через процес об'єднання ідей на основні епізодів Старого та Нового Заповітів, щоб скласти в цілому великий біблійний епос, розказаний і проілюстрований через своєрідну нетрадиційну для Європи зовнішність ромів.

Неповнолітній монах Нікколо да Поджибонсі, який під час подорожі до Святої Землі в 1355 р. наштотхнувся на групу сирійських ромів, які кочували поблизу Дамаску, заявив, що вони є нащадками Каїна, якого Бог засудив як «мандрівника», який був втікачем за вбивство свого брата Авеля [1, с. 107-108].

Але німецький юрист Христофор Бесольдус в середині XVII ст. справедливо зауважив, що це нонсенс, оскільки покоління Каїна було охоплено вселенським потопом [2, с. 1026].

Разом із потопом, на зорі нового людства, роми стають дійовими особами біблійного опису Буття, який розповідає про Ноя та вселенський потоп, посланий Богом для знищення корумпованого людства. Німецький вчений Генріх Корнелій Агріппа фон Неттесгейм висунув теорію про зв'язок між родиною Ноя та циганами. У своїй праці «*De incertitudine et vanitate scientiarum*» або «Про невизначеність і марнославство наук», опублікованій в 1527 р. в Кельні, він заявив, що роми були нащадками Каса, первістка Ноя - сина Хама [3, ch. LXV].

Від стосунків між царем Давидом і Вірсавією народився син Соломон, який стане наступником правителя, відомий своєю зустріччю з легендарною царицею Савською. Щоб догодити численним іноземним дружинам та ідолопоклонникам, включаючи дочку єгипетського фараона, цар Соломон склав «Пісню пісень», вірш про кохання для загадкової темношкірої жінки на ім'я Суламміт: «Я чорна, але я прекрасна, донька

Єрусалиму». Художникам було достатньо цієї фрази, щоб увічнити героїню у дивовижних «циганських» сценах. Картина «Цар Соломон і цариця Савська» німецького художника Віца Конрада, датована 1435-1437 рр. представляє візит королеви Саби, древнього королівства в сучасній Ефіопії, до Соломона. Королева подарувала Соломону в подарунок золото, спеції та дорогоцінне каміння. На картині королева одягнена як «єгиптянка» в ромському тюрбані, обмотаному навколо голови і шиї.

Найвідоміший епізод, про який розповідається в Біблії і який став символом мудрості Соломона, відомий як «Суд Соломона». Дві жінки звернулись до царя з метою встановлення істинного факту материнства немовляти, стверджуючи, що кожна з них є матір'ю. Щоб випробувати їх, Соломон наказав розрізати дитину на дві частини і дати кожній по половині тіла немовляти. Справжня мати благала володаря віддати дитину іншій жінці, тільки щоб врятувати дитяче життя. Таким чином Соломон зрозумів хто насправді справжня мати, і повернув їй дитину. У мініатюрі «Суд Соломона», взятій з Біблії, одного з тих рукописів, що повідомляють про біблійні епізоди з ілюстраціями, що пояснюють її моральне значення. Фламандський живописний витвір, близько 1465 р., що зберігається в Королівській бібліотеці в Гаазі, переносить глядача й читача Біблії до середньовічного суду, де сидячи на троні, цар наказує солдатам розрізати навпіл спірну дитину. Роль люблячої й турботливої матері, яка благає на колінах про помилування немовляти уособлена в циганці з традиційним для того часу ромським жіночим тюрбаном на голові [4, с. 527].

Опираючись на стародавні джерела в 1495 р. Андреа Мантенья зображає на картині місто Бетулія, яке було осаджено армією вавилонського царя Навуходоносора, під командуванням генерала Олоферна, якого місцева жителька Бутелії, молода красуня Джудіт, безжалісно обезголовила після того як спокусила, заради звільнення свого міста. На картині «Джудіт і покоївка з головою Олоферна», дівчина

одягнена в елегантний білий халат і блакитний плащ, тримає меч у одній руці, а в іншій – голову загарбника. Літня служниця, яка допомагає Джудіт покласти в мішок відрубану голову Олоферна, носить східний тюрбан, згорнутий на голові на циганський манер.

Юдейське царство впало в 587 р. до н. е., коли Навуходоносор II захопив Єрусалим і депортував значну частину єврейського населення до Вавилону. Саме під час вавилонського полону народжується історія про Естер – дівчину, яка, приховуючи свою єврейську національність, стала улюбленою дружиною царя Агасфера, який зазвичай ототожнюється з перським царем Ксерксом. Оскільки, Аман, повірений повелителя вирішив знищити всіх євреїв у королівстві, Естер вирішила представитись королю, щоб заступитися за своїх співвітчизників. Опинившись перед володарем, вона відчула слабкість і з запамороченням сперлася на служницю, яка її супроводжувала. Король зірвався з трону, щоб допомогти бідолашній без тям взявши її на руки. Таким чином Естер вдалося врятувати свій народ, впливаючи на рішення Агасфера. У друці XIX ст. «Непритомність» Енджері Ангелі, панна непритомно падає серед служниць, що знаходяться за нею, одна з яких носить довгий смугастий циганський халат і тюрбан і з мереживом на шії.

Знаменитий біблійний епізод розправи над невинними представляє прекрасну можливість для митців продемонструвати іконопис «єгиптян», як передчуття подальшої втечі Святого Сімейства до Єгипту, і підкреслити емблематичну прихильність жінки-циганки до своїх нащадків у такий драматичний момент. Ці образи рясніють, перш за все, мініатюрами «Книг годин» та молитовників і майже завжди збагачених мініатюрами, які розповсюджувались у великій кількості, особливо у Франції. «Різанина невинних», французького живописця і мініатюриста Жана Коломба, взята з «Книги годин» Луї д'Орлеана, близько 1490 р., що описує страшну різанину дітей за замовленням царя Ірода з метою вбивства Ісуса. В

нижній частині мініатюри дві реалістичні сцени циганських матерів, які мужньо та невпинно чинять опір солдатам, які намагаються забрати в них немовлят.

У «Розправі над невинними», мініатюрі, взятій з «Книги годин» родини Понтбріан в 1490-1500 рр., під поглядом короля Ірода, що сидів на троні, солдати виривають дітей з рук своїх матерів, щоб заколоти їх мечем. На передньому плані циганка, символічно одягнута для своєї культури, відчайдушно намагається захистити свою дитину від варварства солдата Ірода. На задньому плані зображено поспішну втечу Святого Сімейства з Палестини. У подальшій «Різанині невинних», взятій з «Книги годин» 1500 р., що зберігається в Королівській бібліотеці Гааги, ця драма зосереджена на жінці на передньому плані в класичному циганському вбранні, яка майже пропонує власну дитину нещадному солдату, який ніби хоче пожаліти немовля або, принаймні, не хоче застосовувати насилля [5, с. 236].

Одного разу сталась подія, яка не міститься в Біблії, а взята із середньовічних єврейських текстів. Мойсей виріс при дворі фараона. Який, будучи ще не розсудливою дитиною, грайливо зірвав корону з голови фараона, кинув її на землю і потоптав. Фараон, побоюючись, що в майбутньому Мойсей зможе його узурпувати, піддав дитину випробуванню, поставивши перед дитиною дві скриньки, одна з тліючим вугіллям, а інша із золотими монетами. Маленький Мойсей вибрав вугілля, взявши його частинку зубами, обпаливши собі язик, й запевнивши фараона у своїй вірності. Одним з ранніх прикладів цієї історії з циганськими згадками є ілюстрація «Мойсей топче корону» невідомого фламандця, знайдена у зразку «Speculum Historiale» або «Історичного дзеркала» французького монаха Вінсента Бове. Плетений полотнами циганський тюрбан, означає єгипетське походження головних героїв, який

з’являється на дочці єгипетського царя, яка стоїть поруч із Мойсеєм, який топче корону фараона [6, с. 44].

На картині «Доказ Мойсея» Джорджоне, 1505 р., фараон сидить на високому троні в оточенні своїх сановників. Перед ним видно його доньку з Мойсеєм на руках, який дістає шматок палаючого вугілля з однієї із скриньок. Серед різних персонажів, які присутні в цій сцені, ліворуч, з’являється фігура, повернена зі спини, легко впізнавана єгиптянка-циганка за темним кольором обличчя, босими ногами, довгою сукнею, великим плащем і характерним тюрбаном, зав’язаним на підборідді. Краєвид з високими тінистими деревами ліворуч та пагорбами, замками і горами праворуч, є лише переосмисленням епохи Відродження Стародавнього Єгипту, а присутність циганки представляє хронологічну та символічну рису їх союзу.

Використання двозначного ромського образу було типовим для художників північної Європи початку епохи Відродження, що умовно було узгоджено на соціальному рівні, зображуючи ромів в різних живописних варіаціях, як «єгипетських вихідців».

Література

1. Poggibonsi (da) Nicolò, Libro d’oltremare, vol. II, Bologna 1881.
2. Besoldus Christopher, Thesaurus Practicus, Nuremberg, 1643.
3. Agrippa von Nettesheim Heinrich Cornelius, De incertitudine et vanitate scientiarum, Colonia, 1575 (ed. Orig. 1527).
4. Pincherle Giacomo, I Ghilengheri ghilia Salomuneskero, an i romani tcib, Il Cantico dei Cantici di Salomone tradotto nell’idioma zingresco, Trieste, 1875.
5. DeLorme Eleanor- DeLorme Charles, The word painted: The Five Books of Moses Illustrated by the Masters, Bloomington, 2016.

6. Bruna Denis, Gypsies first glances. Fears and fascination in medieval France, Lyon, 2014.